

Spolek emigrantů z Karpatské Ukrajiny v Protektorátu Čechy a Morava

David Hubený

1. Úvod a archivní prameny

Od dob habsburské monarchie se v české společnosti rozvíjela silná tradice spolkového zájmového sdružování, které za první Československé republiky dosahovalo svého vrcholu. Nacistická okupace tento trend výrazně omezila,¹ ale i tak na jejím počátku vzniklo několik spolků, které sdružovaly příslušníky rozbitého Československa mající vztah k Podkarpatské Rusi. Nejvýznamnější z nich byl Spolek občanů Protektorátu vlastnických majetek na Slovensku a bývalé Podkarpatské Rusi, jenž si vytkl za cíl dosáhnout ve spolupráci s protektorátními a říšskoněmeckými úřady ochranu zanechaného majetku na Maďary okupované Podkarpatské Rusi a jižním Slovensku, jakož i na území Tisova Slovenska. Spolek po počátečním nadšení v důsledku válečných událostí upadl do pouhého přežívání,² ale po skončení války zahájil intenzivní spolkový a propagační život. Po únoru 1948 však bylo vynuceno jeho rozpuštění a aktivisté, kteří se pokoušeli ještě působit ve prospěch osob poškozených maďarskou okupací a vyhlášením Slovenského štátu, byli stíháni. Naproti tomu Spolek emigrantů z Karpatské Ukrajiny v Protektorátu Čechy a Morava sdružoval výhradně osoby ukrajinské orientace, které do protektorátu utekly před Maďary – v některých případech se jednalo pro dané osoby již o druhou emigraci, totiž nejprve na československou Podkarpatskou Rus a posléze do protektorátu, zejména pak do Prahy, kde se i díky pozvání protektorátní vlády Augustinu Vološinovi po dobu několika měsíců roku 1939 formovalo centrum emigrantů z Podkarpatské Rusi.³ Na rozdíl

¹ Podrobněji k této problematice, včetně příslušných právních norem, viz LAŠŤOVKA, Marek a kol.: *Pražské spolky. Soupis pražských spolků na základě úředních evidencí z let 1895–1990*. Praha 1998, s. VII–LXXII.

² K jeho činnosti za války viz HUBENÝ, David: *Spolek občanů Protektorátu vlastnických majetek na původním Slovensku a bývalé Podkarpatské Rusi a jeho působení v letech druhé světové války*. In: TAUCHEN, Jaromír – SCHELLE, Karel (eds.): *Období nesvobody 1938–1945*. Ostrava 2014, s. 156–164.

³ ZILYNSKYJ, Bohdan: *Ukrajinci v Čechách a na Moravě (1894) 1917–1945 (1994)*. Praha 1995, s. 41.

od prvně jmenovaného spolku, však Spolek emigrantů z Karpatské Ukrajiny v Protektorátu Čechy a Morava existoval jen po velmi omezenou dobu a patrně ani nezapočal se zamýšlenou činností. Existovaly i další spolky, např. Svaz ukrajinských frontových bojovníků, kteří se před nacisty v červenci 1939 dmuli pýchou bojem proti Polákům a bolševikům s tím, že Německo má historické právo vytvořit jednotnou Ukrajinu a určit její vedoucí orgány...⁴

Archivní prameny ke spolkovému životu jsou uloženy v několika archívech. V případě pražských spolků, resp. v Praze sídlících celostátních (celoprotektorátních) spolků je naprosto nepřehlédnutelným Archiv hlavního města Prahy, jenž spravuje tzv. spolkový katastr, v němž je možno najít základní údaje k těmto sdružením: Stanovy a seznamy funkcionářů. V Národním archivu pak lze v gigantickém fondu Policejního ředitelství Praha a jeho jednotlivých dílčích fondech dohledat zprávy o aktivitách spolků, pokud vzbuzovaly zájem bezpečnostních orgánů, ale také dokumenty týkající se konkrétních osob, ať již šlo o běžné záležitosti (žádosti o cestovní pasy, řidičské průkazy atd.), nebo prověřování jejich státní spolehlivosti. V Národním archivu je rovněž uložen fond Zemský úřad Praha – spolkové záležitosti, kde se nacházejí podklady ke spolkům působícím v zemi České, resp. mající v ní sídlo, pokud působily celozemsky, popř. celostátně. Okrajově byly využity ještě další archivní fondy Národního archivu. Ve vztahu ke spolkovým představitelům byl využit též Archiv bezpečnostních složek. Literatura – pokud je autorovi známo – se o spolků nezmiňuje.

2. Vznik spolku a jeho vybraní vedoucí představitelé

Organizátoři Spolku emigrantů z Karpatské Ukrajiny v Protektorátu Čechy a Morava napsali dne 10. května 1939 Zemskému úřadu v Praze o svém úmyslu založit spolek. Ke svému oznámení zároveň přiložili návrh stanov s poznámkou, že výbor spolku souhlasí s tím, „aby člen iniciativního výboru pan Štěpán Kločurák, bývalý ministr Karpatské Ukrajiny, v případě potřeby upravil stanovy sám, bez našeho dalšího souhlasu“, pokud by Zemský úřad v Praze shledal v navrhovaných stanovách nějaké právní nebo jiné nedostatky. Opatření to bylo rozumné, neboť některé body stanov opravdu musely projít úpravou, neboť odporovaly zákonu. Protektorátním úřadům se představitelé spolku ohlásili opět počátkem června 1939 a 14. června Zemský úřad v Praze oznámil Štěpánu Kločurákovi, že proti vzniku spolku již

⁴ Archiv bezpečnostních složek (dále jen ABS), fond Zemský odbor bezpečnosti II., sign. 315-229-1, fol. 23–26.

nic nenamítá. Na konci června, konkrétně 30. června, se konala v restauraci u Bubeníčků v Myslíkově ulici v Praze ustavující valná hromada, o jejímž konání byla policie řádně vyrozuměna a která tam nejspíše vyslala i úřední dozor, jak bývalo zvykem, aby dohlédl na klidný průběh a eventuálně zamezil protirežimním aktivitám. Ustavující hromada zvolila na základě § 12 spolkových stanov výbor o tomto personálním obsazení:⁵

Funkce	Osoba
Předseda	JUDr. Julian Komarynskyj/Komarynský
Místopředseda	Alexandr Poljanskyj
Tajemník	ing. C. Michael Rusynko/Rusinko
Pokladník	ing. Vasil Čapla
Sociální referent	Vlad. Svoboda
Kulturní referent	Semen Kyryčenko
Propagandistický a tiskový referent	Jiří Štefance
Zapisovatel	Ant. Romanec
Náhradní členové výboru	A. Burkackyj a Vasil Lar.
Revizní komise	Štěpán Kločurák, M. Harasevyč, Pavel Povchan

Výběr předsedy spolku byl dobře promyšlený, resp. JUDr. Julian Komarynskyj (nar. 27. března 1889) představoval vynikající volbu, neboť pro protektorátní úřady ztělesňoval důvěryhodnou osobu a dvacet let známou postavu: Haličský Ukrajinec, který se 29. října 1918 dostal do italského zajetí a následně na československé území, jenž pracoval od 12. října 1920 do 1. prosince 1921 jako smluvní a od 2. prosince 1921 jako řádný úředník na Podkarpatské Rusi, kde se koncem dvacátých let dostal do velmi významné pozice, neboť se od 1. července 1928 stal přednostou okresního úřadu v Mukačevu, přičemž již dříve sloužil jako správce hlavnoslužnovského úřadu. Celkově pak o něm bylo referováno v tom smyslu, že se jako úředník v tomto pro Československo národnostně ne zcela nakloněném okrese osvědčil „velmi dobře“. Je pochopitelné, že po maďarské okupaci Podkarpatské Rusi nerisko-

⁵ Národní archiv (dále jen NA), fond Zemský úřad Praha – spolkové záležitosti, kart. 1311, čj. 5512/1939.

val a utekl do protektorátu, kde – díky svému historicko-právnímu vzdělání⁶ – získal zaměstnání v Archivu Ministerstva vnitra,⁷ ale v letech 1942 a 1943 působil i na církevním oddělení Zemského úřadu v Praze. Během okupace pak byl několikrát vyslýchán gestapem pro své přátelské styky s českým prostředím, jakož i Štěpánem Kločurákem.⁸ Komarynskyj se zúčastnil pražského povstání, během něhož se od 6. do 9. května 1945 zapojil do bojů a ošetřování raněných pod vedením známého majora četnictva Roberta Váni⁹ a do 16. května pomáhal se střežením kořistního materiálu.¹⁰ Po válce byl sice postaven před očistnou komisí¹¹ pro své členství ve Svazu vojáků z fronty, který byl kolaborantskou organizací, ale protože se v něm nijak neexponoval, byl osvobozen. Navíc během prošetřování uvedl, že se do Svazu přihlásil na doporučení generála Olega Svátka,¹² neboť Komarynskyj 1. světovou válku prodělal v rámci rakouského-uherského 4. pluku pevnostního dělostřelectva v Pule¹³ a byl záložním kapitánem československého Dělostřeleckého pluku 112¹⁴ v Mukačevu. Svátek sám v březnu 1939 vedl ústupové boje s maďarskými okupanty a posléze se zapojil do protinacistického odboje, v němž však přišel o život, tudíž se zároveň nutně ukrádá myšlenka, zda Svátek Komarynského nezamýšlel do spolku vyslat s určitým záměrem, který se však s ohledem na Svátkovo zatčení nepodařilo realizovat. Během šetření se dále prokázalo Komarynského loajální jednání vůči republice a českému národu, aktivní spolupráce na přípravách republiky na obranu ve funkci mukačevského okresního hejtmána (např. byl velitelem národní gardy, předsedou branného výboru, členem Sokola a Svazu přátel legionářů), okresní úřad pak evakuoval

⁶ NA, fond Předsednictvo ministerské rady, kart. 675.

⁷ NA, fond Policejní ředitelství Praha II. – všeobecná spisovna, kart. 5481, sign. K 3462/10, manipulační období 1941–1950.

⁸ ABS, fond Očistná komise Praha, sign. 1892/46.

⁹ Tento četnický důstojník se mimo jiné podílel na přípravách vnitřních bezpečnostních sborů na obranu republiky před nacisty. Publikoval např. VÁŇA, Robert: *Ochrana obyvatelstva v chemické válce a součinnost bezpečnostních orgánů*. Bezpečnostní služba, IV., 1934, č. 2, s. 39–43 a *Nové objevy a organizace v ochraně lidí a zvířat proti bojovým plynům*. Bezpečnostní služba, VI., 1936, č. 11, s. 324–329.

¹⁰ NA, fond Svaz protifašistických bojovníků – členská evidence, kart. 291.

¹¹ Podrobněji k činnosti komisi viz KYBAL-SYROVÝ, František: *Očistné komise pro přezkoumání činnosti veřejných zaměstnanců v zemi České*. Český zemský věstník, 1. srpna 1947, č. 14–15, s. 198–202.

¹² ABS, fond Očistná komise Praha, sign. 1892/46.

¹³ NA, fond Svaz protifašistických bojovníků – členská evidence, kart. 291.

¹⁴ Stručně k Dělostřeleckému pluku 112 viz FIDLER, Jiří – SLUKA, Václav: *Encyklopedie branné moci Republiky československé 1920–1938*. Praha 2006, s. 129.

do Činaděva, kde ve funkci okresního hejtmana pomáhal ve dnech 6. ledna a 14. března 1939 československé armádě v bojích s maďarskými útočníky. V průběhu války podporoval odboj na Podkarpatské Rusi, jeho manželka vykonala z tohoto důvodu na Podkarpatskou Rus jednu kurýrní cestu, a propagoval odchod mladých obyvatel Podkarpatské Rusi do Sovětského svazu, aby tam napodobili jednání československých legionářů z 1. světové války – samozřejmě neměl vůbec tušení, jak špatně bude s příchozími uprchlíky naloženo,¹⁵ ale i tak se – po nezbytné zdravotní rehabilitaci – stali významným rezervoárem kádrů pro československou východní jednotku a byli to právě Rusíni, kteří tvořili základ 1. československé samostatné brigády v SSSR v bitvě o Kyjev,¹⁶ kde se československá jednotka podílela na útoku na hlavním směru.¹⁷

Nepřekvapí, že Komarynského u očistné komise zastupoval JUDr. Josef Hořejš, známý právník význačných osob z Podkarpatské Rusi, který byl zároveň vedoucí postavou výše jmenovaného Spolku občanů Protektorátu vlastnických majetek na Slovensku a bývalé Podkarpatské Rusi. Nebylo divu, že si vybral právě Hořejše, neboť i Komarynskyj se snažil zachránit majetek opuštěný kvůli maďarské okupaci, což se nepovedlo a jeho nemocná manželka byla nucena opustit jejich dům a v otevřeném voze několik dní cestovat do Prahy, v důsledku čehož vážně onemocněla. Ostatně jeden z Komarynského svědků, Marie Scieszková, kancelářská oficiála Archivu Ministerstva vnitra vypověděla, že v dubnu 1945 na dotaz německého představeného, zda se domnívá, že má v Mukačevu již připravenu židli a stůl, měl odpovědět: „Myslím, že ano.“ Nacistu to samozřejmě nepotěšilo. Podobný výrok pronesl Komarynskyj i v roce 1942. Nebylo divu, že nebyl u Němců dosazených do protektorátní správy oblíbený.¹⁸ Je tedy zřejmé, že Komarynskyj byl schopen vést spolek a zdárně jej reprezentovat při jednání s úřady. Nadto byl velmi dobře jazykově vybaven, neboť ovládal češtinu, němčinu, maďarštinu, ruštinu, ukrajinštinu a italštinu.¹⁹ Jeho znalost ruštiny využíval i bývalý pro-

¹⁵ K útěkům mladých obyvatel do SSSR a jejich trudnému osudu, než se dostali k československým jednotkám, viz *Закарпатські втікачі в СРСР: Через табори ГУЛАГу і БУЗУЛІУК до рідних Карпат. 1939–1949. Архівні документи і матеріали*. Ужгород 2011.

¹⁶ MARŠÁLEK, Zdenko: *Vojáci v moci politiků: Československá armáda na jaře 1945*. In: KOKOŠKA, Stanislav a kol.: *Nultá hodina? Československo na jaře 1945 ve strategických souvislostech*. Praha 2011, s. 72–73.

¹⁷ Poutavý popis československé účasti na osvobození Kyjeva viz SVOBODA, Ludvík: *Z Buzuluku do Prahy*. Praha 1960, s. 135–151.

¹⁸ ABS, fond Očistná komise Praha, sign. 1892/46.

¹⁹ NA, fond Policejní ředitelství Praha II. – všeobecná spisovna, kart. 5481, sign. K 3462/10, manipulační období 1941–1950.

tektorátní ministr vnitra Josef Ježek, který po svém propuštění z vlády u Komarynských poslouchal zahraničních rozhlas, jak tento tvrdil u poválečného výslechu.²⁰ Ostatně Ježek byl tchánem Roberta Váni, jenž Komarynskému velel za květnového povstání.

Místopředseda spolku Alexandr Poljanskij (11. dubna 1890–17. ledna 1950) byl pro protektorátní úřady rovněž nezávadnou osobou, neboť působil jako okresní školní inspektor a skutečnost, že v létě 1939 pobýval nějakou dobu v Německu, kde patrně mohl jednat s tamějšími ukrajinskými emigranty, nebyla za daných okolností nijak přitěžující. V roce 1944 byl dva měsíce vězněn. Během okupace si zřejmě s okupanty nezadal, neboť po válce se ucházel o možnost usídlit se v pohraničních oblastech českých zemí po odsunutých sudetských Němcích a nestal se ani osobou, o kterou by po válce projevil zájem Sovětský svaz při svém lovu na emigranty všeho druhu, neboť zemřel v Praze.²¹

Rovněž tajemník spolku, ing. Michal/Michael Rusinko/Rusynko (nar. 20. července 1908),²² představoval dobrou volbu, neboť jako vedoucí likvidační kanceláře bývalé správy Karpatské Ukrajiny byl v častém styku s protektorátními, ale i s okupačními nacistickými úřady, a stejně jako Komarynskij byl výtečně jazykově vybaven, protože hovořil česky, německy, maďarsky, ukrajinsky, rusky a anglicky. Navíc Prahu znal již od dob svých studií na Vysoké škole obchodní. V hlavním městě pak po škole působil i jako redaktor ČTK a československého rozhlasu. Během vojenské služby v československé armádě dosáhl hodnosti podporučíka.²³ Kromě funkce ve Spolku emigrantů z Karpatské Ukrajiny v Protektorátu Čechy a Morava byl zároveň od 11. prosince 1938 předsedou Ukrajinské národní rady. V rámci této rady se podle policejního hlášení utkaly dvě skupiny: Velkoukrajinců a komunistů, kteří byli podle všeho početnější, nicméně v případě Rusinka nebylo policii zná-

²⁰ ABS, fond Vyšetřovací komise pro národní a lidový soud při MV, sign. 301-47-2, fol. 114.

²¹ NA, fond Policejní ředitelství Praha II. – všeobecná spisovna, kart. 8914, sign. P 2871/6, manipulační období 1941–1950 a fond Policejní ředitelství Praha II. – evidence obyvatelstva. Naopak ve fondu Policejní ředitelství Praha II. – prezídium skončilo pátrání bezvýsledně.

²² Podle evidence bývalého Studijního ústavu Ministerstva vnitra se měly Rusinka týkat ještě následující signatury, v nichž však inkriminované dokumenty chybí, jak již bylo archiváři konstatováno při kontrole v roce 1957: NA, fond Ministerstvo vnitra I. – prezídium, sign. 225-1279-1, fol. 222; fond Zemský úřad Praha – prezídium, sign. 207-785-3, fol. 13 a fond Policejní ředitelství Praha II. – prezídium, kart. 1543, sign. 42/V-84/51, manipulační období 1931–1940.

²³ NA, fond Policejní ředitelství Praha II. – prezídium, kart. 588, sign. R 32/200, manipulační období 1931–1940; NA, fond Policejní ředitelství Praha II. – všeobecná spisovna, kart. 9708, sign. R 2547/3, manipulační období 1941–1950; fond Policejní ředitelství Praha II. – evidence obyvatelstva.

mo, že by byl přívržencem některé z těchto skupin²⁴ a zdá se, že byl přijatelný pro všechny: nacionalisty, komunisty i úřady.

Protektorátním úřadům takto vedený spolek vadit ani nemohl, zvláště když jeho členem byl i Štefan Kločurák, jenž se stal ještě před maďarskou okupací zbytku Podkarpatské Rusi ministrem její autonomní vlády, který byl podle novinových zpráv přítelem česko-slovenského, resp. později i protektorátního premiéra Rudolfa Berana.²⁵ Ostatně, jak již bylo výše zmíněno, některé členy poslední autonomní podkarpatoruské vlády se protektorátní vláda nerozpakovala pozvat na své území a hmotně je zajistit jako v případě Augustina Vološina.²⁶

Existovaly ale i jiné skupiny ukrajinských emigrantů, kterými úředníci okupované země pohrdali a upřímně je nenáviděli, což byli zejména příslušníci Karpatské Siče, kterou oprávněně vnímali jako spojence a přímý nástroj nacistů, kteří Karpatskou Sič také školili. Velmi dobře je to vidět ve vztahu ke Štěpánu Rosochovi, veliteli Karpatské Siče, jenž nebyl protektorátními úřady vůbec vítán, ale byl pod ochranou nacistů. O Rosochově pobytu v Praze v letech 1930–1938 se pražská protektorátní policie vyjádřila v tom smyslu, že byl „v této době nepřitelem všeho českého“, a dodala, že „předchozí politickou činnost žadatelovu, i kdyby v ní snad pokračoval, nelze nyní vzhledem k nastalým změnám politických poměrů pokládati za protistátní.“²⁷ Ze záznamu je však zřejmé, že by jej příslušníci protektorátních složek (cítící česky a československy) nejraději postavili před soud, resp. ještě lépe – ke zdi, za štvavou kampaň ukrajinských fašistů v průběhu druhé republiky proti společnému státu a jejich povstání proti československým bezpečnostním složkám v březnu 1939, olupování prchajícího českého obyvatelstva, jakož i plánované popravy vybraných českých představitelů. Ostatně o Spolku emigrantů z Karpatské Ukrajiny v Protektorátu Čechy a Morava mlčel i časopis ukrajinských fašistů a nacionalistů na území protektorátu, který se o spolku vůbec nezmiňoval.²⁸

²⁴ NA, fond Policejní ředitelství Praha II. – prezídium, kart. 1544, sign. 42/V-84/27, fol. 169, manipulační období 1931–1940.

²⁵ National Zeitung, 7. 3. 1939.

²⁶ Viz např. ZILYNSKYJ, Bohdan: *Plzeňská epizoda v životě Avgustyna Vološyna*. Minulosti západočeského kraje, XLVII., 2012, s. 247–258.

²⁷ NA, fond Policejní ředitelství Praha II. – všeobecná spisovna, kart. 9627, sign. R 2073/1, manipulační období 1941–1950.

²⁸ Пробоєм. Суспільно-інформативний часопис, 1939, р. IV, ч. 1–18.

3. Stanovy spolku

Vraťme se však na ustavující schůzi spolku, kde úřední dozor nejspíše neměl důvod k zákroku. Na hromadě byli členové spolku, jejich přesný počet bohužel neznáme, seznámeni se stanovami sdružení. Jednací řeč spolku měla být ukrajinská, ale podle potřeby též česká a s ohledem na realitu nacistické okupace také německá. Náписy v těchto třech jazycích mělo nést i spolkové razítko (§§ 1 a 2), ale to bylo jen dvojjazyčné, neboť se na něm nenacházela němčina.²⁹ Vedení spolku představovala valná hromada, ať již řádná či mimořádná, která na jeden rok volila výbor (§ 8). Řádné hromady se měly konat na začátku kalendářního roku, nejpozději do 31. ledna každého roku. K její usnášeníschopnosti byla potřeba přítomnost alespoň poloviny členů. Jestliže se nedostavili, mohla se o půl hodiny pustit do rokování „druhá valná hromada, která jest za každého počtu přítomných členů oprávněna projednávati program valné hromady.“ K úpravám stanov a rozpuštění spolku bylo „zapotřebí dvoutřetinové většiny všech přítomných členů.“ Hromady svolával „předseda nejméně sedm dní předem.“ (§ 9). Mimořádné valné hromady se měly konat v případě, že to uznal výbor za nutné, popř. o to požádala nejméně třetina členů nebo tři revizoři (§ 10). Hromada sama určovala jednací řád valné hromady, volila členy kontrolní komise a výboru, jehož činnost a hospodaření také posuzovala a ve výsledku schvalovala výroční zprávu (§ 11). Členové výboru mohli být voleni vícekrát za sebou (§ 12), ale to se s ohledem na její život spolku, stejně jako některá další ustanovení, neprojevilo v praxi.

Předseda měl zastupovat spolek navenek a spolu s tajemníkem nebo „s kterýmkoliv členem výboru [...] pečovati o to, aby správa spolku se vedla řádně, svolávati valnou hromadu a výborové schůze, řídit je, odročiti, nebo zakončiti.“ Místopředseda zastupoval předsedu v případě jeho zaneprázdněnosti „se všemi právy předsedy.“ Tajemník pak obstarával veškerou agendu a korespondenci spolku (§ 14), ale dopisy a vyhlášky musel podepisovat předseda spolu se členy výboru a dále musely být opatřeny spolkovým razítkem (§ 17). Úlohy ostatních funkcionářů dostatečně vysvětlovaly již jejich tituly (§ 14). Výbor přijímal a vylučoval členy, rozhodoval o výši podpor, které poskytoval „beze vší právní závaznosti“, a určoval činnost jednotlivých funkcionářů, které v případě neplnění úloh mohl odvolat a nahradit je povoláním náhradníka (§ 15). Mezi povinnosti výboru patřila např. účast na schůzích a valných hromadách, jakož i plnění usnesení valných hromad (§ 16). Výbor byl usnášeníschopný alespoň o čtyřech osobách. Předseda nehlasoval,

²⁹ NA, fond Zemský úřad Praha – spolkové záležitosti, kart. 1311, čj. 5512/1939.

ale mohl podávat návrhy a rozhodovat při rovnosti hlasů (§ 17). Tříčlenná kontrolní komise, volená na jeden rok, nejspíše stejně jako výbor nemohla v praxi využít většinu ze svých práv, jako byla např. kontrola účtů nebo svolání valné hromady (§ 13).

Podle stanov mělo být účelem spolku (§ 3):

- „a) Hájití národní, právní, morální a kulturní zájmy svých členů.
- b) Sociální péče: Podporovati své řádné členy morálně a materiálně.
- c) Kulturní: Pořádati přednášky, divadelní a pěvecká představení, večírky, výlety, zájezdy.“

Cíle měly být financovány členskými příspěvky, o jejichž výši rozhodoval výbor, různými dary, pořádáním kulturních akcí, včetně divadelních představení, kurzů, přednášek, vydáváním spisů a časopisů. Spolek v této souvislosti plánoval založení knihovny (§ 4).

Členy spolku mohly být osoby fyzické i právnické a to řádnými, mimořádnými nebo čestnými. Řádnými členy se však mohli stát výhradně Ukrajinci z Karpatské Ukrajiny. Mimořádnými členy pak mohli být emigranti z Karpatské Ukrajiny české, slovenské a německé národnosti. Čestnými členy se mohly stát výhradně ty fyzické nebo právnické osoby, které se o spolek nějak zasloužily a na valné hromadě je na návrh výboru odhlasovala většina přítomných členů. Přispívajícími členy mohly být opět jak fyzické tak právnické osoby platící příspěvky (§ 5). Řádní členové se mohli účastnit schůzí, aktivit a výhod spolku, podávat návrhy, hlasovat a disponovali aktivním a pasivním volebním právem. Mimořádní členové měli stejná práva s výjimkou práva hlasovacího a volebního (§ 6). K povinnostem členů patřilo dodržovat stanov a usnesení výboru a valné hromady, platit příspěvky, podporovat konání spolku a „chrániti jeho čest a dobré jméno“ (§ 7). Členství ve spolku zanikalo úmrtím, písemně oznámeným vystoupením ze spolku nebo vyloučením po usnesení výboru. To se mohlo stát, když člen spolku „po dvojím upomenutí nedostojí povinnostem členským“, pracoval-li proti zájmům spolku, nebo se dopustil nečestného činu. O vyloučení mohl také rozhodnout smírčí soud (§ 18), který řešil spory mezi členy, popř. členy a výborem. Do soudu vyslaly obě strany po dvou zástupcích, kteří se dohodli na předsedovi. Pokud to nedokázali, rozhodl los. Ve smírčím soudě rozhodovala nadpoloviční většina hlasů a proti jeho výroku nebylo odvolání. (§ 19).

Zánik spolku podle stanov připadal v úvahu, „jestliže počet řádných členů klesl pod číslo 15, aneb když o tom rozhodne valná hromada většinou dvoutřetinovou přítomných členů“, která rozhodovala o využití spolkového jmění. V případě, že se likvidační hromada „nemohla konat, celé jmění spol-

ku po jeho zániku“ mělo přejít na „Musej ukrajinskoji vyzvolnoji borotby v Prazi“ (§ 20).³⁰

4. Zánik spolku

Paragraf o svém zániku spolek využil nečekaně brzy – již v říjnu 1939, tedy jen několik měsíců po svém založení. Spolek emigrantů se totiž stal do slova vedlejší obětí příkazu gestapa z 3. října 1939, kterým nařídilo likvidaci Ústředního svazu ukrajinských organizací v Protektorátu Čechy a Morava. Tento ústřední svaz vznikl v roce 1936 a mínil sdružit všechny ukrajinské a česko-ukrajinské nepolitické spolky působící nejprve v Československu a posléze v protektorátu, přičemž neopomněl Policejnímu ředitelství v Praze dopisem z 30. května 1939 potvrdit, že miní fungovat i nadále, jak to žádal článek II. vládního nařízení č. 97/1939 Sb. z. a n. z 31. března 1939, protože jinak by spolek automaticky zanikl do 30. června 1939. Dne 2. července 1939 pak zvolil sjezd ústředního svazu nový výbor, do něhož se dostal i Michal Rusinko, jeden z funkcionářů Spolku emigrantů z Karpatské Ukrajiny. Je tedy zřejmé, že nebyť zákroku gestapa, Ústřední svaz ukrajinských organizací by fungoval i nadále, ale takto musel předseda ústředního svazu ing. Mykola Jaremyn dopisem z 9. října 1939 oznámit Policejnímu ředitelství v Praze likvidaci svého sdružení na rozkaz gestapa. V důsledku toho došlo také k likvidaci spolkového časopisu *Ukrajinskij samostyinyk*.³¹ Oba jmenované spolky se spolu s dalšími organizacemi staly obětí zvůle okupantů, neboť gestapo v této věci odňalo rozhodovací pravomoc (někdy odvážně vzpurným) protektorátním úřadům a nejpozději do roku 1940 dosáhlo likvidace všech spolků, které neodpovídaly expanzivním plánům Třetí říše. K likvidaci emigrantských spolků z Podkarpatské Rusi došlo i v souvislosti se snahou Berlína udržovat dobré vztahy s Maďarskem, které pochopitelně nestálo o to, aby někde existovalo centrum podporující osvobození okupovaného území. V důsledku tohoto kroku nacistů ukončilo mnoho dříve aktivních postav svoji veřejnou činnost či se omezily na literární činnost.³²

V prosinci 1939 pak vyšlo nařízení zemského prezidenta pro Čechy o nepřipustných názvech upomínajících na existenci Československé republiky.

³⁰ Archiv hlavního města Prahy, fond Magistrát hlavního města Prahy II. (dále jen AHMP, fond MHMP II.), kart. 387, sign. XXII/2799; NA, fond Zemský úřad Praha – spolkové záležitosti, kart. 1311, čj. 5512/1939.

³¹ AHMP, fond MHMP II., kart. 387, sign. XXII/2359.

³² ZILYNSKYJ, Bohdan: *Ukrajinci v Čechách a na Moravě (1894) 1917–1945 (1994)*. Praha 1995, s. 42.

Pokud měl název spolku odkazovat na územní působnost, měl být např. upraven na spolek „pro Protektorát Čechy a Morava“.³³ Ačkoliv spolek tento předpis splňoval již od svého vzniku a dávno před vydáním tohoto nařízení, tak spolek na konci roku 1939 již neexistoval.

Na schůzi výboru Spolku emigrantů z Karpatské Ukrajiny v Protektorátu Čechy a Morava konané 17. října předseda Julian Komarynskyj informoval, o vynuceném zániku Ústředního svazu ukrajinských organizací.³⁴ Ten byl předsedou svazu ing. Mykolou Jaremynem prohlášen „za rozpuštěný následkem instrukcí, kterých se mu dostalo od kompetentních úředních činitelů.“ Následkem rozpuštění Ústředního svazu ukrajinských organizací mělo dojít k rozpuštění všech spolků, které byly jeho členy, tudíž Komarynskyj prohlásil i svůj spolek za rozpuštěný a poděkoval „všem přítomným členům výboru za práci, vyslovuje naději, že všichni budou pracovat ve prospěch obyvatelstva, mezi kterým žijí, řídící se směrnicemi kompetentních úřadů.“ Předseda spolku JUDr. Julian Komarynskyj a tajemník ing. Michal Rusinko oznámili protektorátním úřadům dopisem z 18. října 1939, že se na výborové schůzi usnesla likvidace spolku. Likvidace proběhla bez obtíží, neboť spolek neměl žádnou finanční hotovost, ani pohledávky nebo dluhy.³⁵

5. Závěr

Je nanejvýš pravděpodobné, že spolek za dobu své působnosti i v trvání čtyř měsíců roku 1939 nevykonal téměř nic, resp. vůbec nic, z toho, co si vytkl ve svých stanovách jako smysl své existence. Ze sondy do personálního složení vedení spolku, tj. předsedy, místopředsedy, tajemníka a jednoho člena revizní komise můžeme usuzovat, že se jednalo o spolek přátelsky nakloněný českému prostředí, resp. že na rozdíl od jiných ukrajinských emigrantů, zejména nacionalistů, se neoddával zjevné kolaboraci s nacisty a nechtěl se podílet na jejich zločinech, což také zapříčinilo jeho krátkou životnost, neboť organizace tohoto typu nejenže nevyhovovala připravovaným dobovacím plánům proti Sovětskému svazu, ale vadil i Budapešti, která nestála o připomínku poměrně úspěšného rozvoje Podkarpatské Rusi pod československou

³³ ABS, fond Zemský odbor bezpečnosti II., sign. 315-245-30, fol. 71-73.

³⁴ V textu zprávy je mylně uveden Centrální svaz ukrajinských organizací.

³⁵ AHMP, fond MHMP II., kart. 387, sign. XXII/2799; NA, fond Zemský úřad Praha – spolkové záležitosti, kart. 1311, čj. 5512/1939.

správou,³⁶ natož o sny ukrajinských nacionalistů vytvořit z tohoto území ukrajinský Piemont, které s předstíraným pobavením pečlivě evidoval rovněž Sovětský svaz.³⁷

RESUMÉ

SPOLEK EMIGRANTŮ Z KARPATSKÉ UKRAJINY V PROTEKTORÁTU ČECHY A MORAVA

Od dob habsburské monarchie se v české společnosti rozvíjela silná tradice spolkového zájmového sdružování, které za první Československé republiky dosahovalo svého vrcholu. Nacistická okupace tento trend výrazně omezila, ale i tak na jejím počátku vzniklo několik spolků, které sdružovaly příslušníky rozbitého Československa mající vztah k Podkarpatské Rusi, včetně organizace nazvané Spolek emigrantů z Karpatské Ukrajiny v Protektorátu Čechy a Morava. Je nanejvýš pravděpodobné, že spolek za dobu své působnosti v trvání čtyř měsíců roku 1939 nevykonal téměř nic, resp. vůbec nic, z toho, co si vytkl ve svých stanovách jako smysl své existence. Ze sondy do personálního složení vedení spolku, tj. předsedy, místopředsedy, tajemníka a jednoho člena revizní komise můžeme usuzovat, že se jednalo o spolek přátelsky nakloněný českému prostředí, resp. že na rozdíl od jiných ukrajinských emigrantů, zejména nacionalistů, se neoddával zjevné kolaboraci s nacisty a nechtěl se podílet na jejich zločinech.

Klíčová slova: Podkarpatská Rus, Protektorát Čechy a Morava, Spolek emigrantů z Karpatské Ukrajiny v Protektorátu Čechy a Morava, okupace

³⁶ K tomu podrobněji viz HUBENÝ, David: *Politika meziválečných československých vlád k Podkarpatské Rusi*. In: TÓTH, Andrej – NOVOTNÝ, Lukáš – STEHLÍK, Michal: *Národnostní menšiny v Československu 1918–1938. Od státu národního ke státu národnostnímu?* Praha 2012, s. 128–176.

³⁷ XVIII съезд Всесоюзной Коммунистической партии (б). 10–21 Марта 1939 г. Стенографический отчет. Москва 1939, с. 174, 239. Za poskytnutí tohoto protokolu velmi děkuji kol. Vítku Runcikovi.

SUMMARY

*ASSOCIATION OF EMIGRANTS FROM CARPATHO-UKRAINE
IN THE PROTECTORATE OF BOHEMIA AND MORAVIA*

Since the times of the Habsburg Monarchy, a strong tradition of societies and associations has been developing in Czech society which culminated during the First Czechoslovak Republic. The Nazi occupation noticeably restricted such a growing trend, however, despite this, at the beginning of that period of time, several associations, which united citizens of shattered Czechoslovakia related to the Subcarpathian Rus, were established. One of them has been an organisation called The Association of Emigrants from Carpatho-Ukraine in the Protectorate of Bohemia and Moravia. It is certainly most probable that during its four month length existence in the year 1939 the association did not perform any of the objectives set in the statutes. Considering a personal structure of the association's management, i.e. a chairman, a vice-chairman, a secretary and a member of review board, it might be supposed that it has been a society favourably disposed to the Czech environment, or as opposed to other Ukrainian emigrants, especially nationalists, it did not apparently collaborate with the Nazis as well as not participate in their crimes.

Keywords: Subcarpathian Rus, Protectorate of Bohemia and Moravia, Association of Emigrants from Carpatho-Ukraine in the Protectorate of Bohemia and Moravia, occupation

Translated by Mgr. Hana Ferencová

Mgr. David Hubený
Oddělení fondů státní správy z let 1918–1945
Národní archiv
Archivní 2257/4
149 00 Praha 4
Česká republika
e-mail: david.hubeny@nacr.cz